

**НАПРЯМКИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ
ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ**

Воробйова О.А., Дишловий І.М.

В статті проаналізовано сучасний стан рекреаційної та туристичної діяльності в Одеській області; розглянуто потенційно ефективні напрямки і очікувані результати трансформаційних перетворень регіонального рекреаційно-туристичного комплексу та необхідні дії щодо проведення його реструктуризації

Визначити рекреаційно-туристичну та санаторно-курортну галузь одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку області дозволили використання достатньо міцного рекреаційно-туристичного потенціалу щодо організації туристичних маршрутів, рекреаційних послуг, послуг лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, а також постійно зростаючий попит зазначених послуг на внутрішньому і міжнародному ринку. Унікальні ландшафти, чудові краєвиди, заповідники, мінеральні води, грязеві джерела створюють усі передумови для формування в області високорозвинутого індустріального рекреаційно-туристичного комплексу.

Особливість економіко-географічного розташування, сприятливі кліматичні умови, різноманітні природні лікувальні ресурси, розвинута мережа водних, залізничних та автомобільних магістралей, наявність об'єктів санаторно-курортного, оздоровчого та рекреаційно-туристичного призначення з відповідною інфраструктурою дають змогу щорічно задовольняти туристичні, рекреаційні та оздоровчі потреби біля 1,0 млн. українських та іноземних споживачів [1]. Понад 5000 об'єктів культурної спадщини та 120 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення створили Одещині імідж одного з найбільш відомих і популярних, насамперед через свою самобутність, місць для відвідування туристами і відпочиваючими.

Показники розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області наведено в таблицях 1 і 2.

З таблиці 1 бачимо, що в цілому кількість закладів для розміщення рекреантів та туристів в Одеській області за 10 років зростає майже вдвічі. Але при цьому кількість місць в них зростає лише на 10%, а кількість обслугованих приїжджих – на 20%. І якщо розглядати динаміку цих

показників за видами закладів, бачимо, що картина не така вже й оптимістична.

Щодо обсягів послуг в рекреаційно-туристичній сфері, слід відзначити, що за 8 років обсяг реалізованих послуг в цій сфері в Одеській області зріс в 4,2 рази, а обсяг послуг, реалізованих населенню – в 5,3. Але при цьому, безумовно, слід враховувати зміну курсу гривні за цей період. Так, наприклад, по відношенню до долара США, гривня за цей період подешевшала в 1,5 рази.

Таблиця 1

**Заклади для розміщення рекреантів та туристів
Одеської області у 2009 році [2, 3]**

Вид закладу	Роки						Приріст у 2009 році до 2000 року, %		
	2000			2009			Кількості	Місць	Обслугованих приїжджих
	Кількість	У них місць	Обслуговано приїжджих	Кількість	У них місць	Обслуговано приїжджих			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Санаторії та пансіонати з лікуванням	37 6,7	15053 10,0	77307 6,3	37 7,2	13383 9,5	86958 6,0	0	-11,1	+12,5
Санаторії – профілакторії	12 3,2	1107 3,6	10727 3,9	9 3,6	1088 5,2	14575 6,9	-25,0	-1,7	+35,9
Будинки та пансіонати відпочинку	8 3,0	2023 3,2	5014 1,8	10 3,4	2009 3,2	6411 2,0	+25,0	-0,7	+27,9
Бази відпочинку	281 13,8	31178 12,6	121409 11,4	376 19,4	37611 16,6	163677 14,5	+33,8	+20,6	+34,8
Дитячі оздоровчі табори	406 5,3	8668 3,8	46415 4,6	112 1 6,5	11426 5,8	125141 7,3	+176,1	+31,8	+169,6
Готелі та інші місця для коротко-термінового проживання	96 7,3	8161 7,9	243127 7,4	80 4,8	7541 4,3	213700 5,9	-16,7	-7,6	-12,1
Всього	840 6,9	66190 8,1	503999 7,1	163 3 7,4	73058 8,9	610462 7,2	+94,4	+10,4	+21,1

Примітка: верхня цифра в осередках таблиці – кількість в Одеській області, од.; нижня – частка кількості закладів Одеської області в загальній їх кількості в Україні, %.

Таблиця 2

**Структура обсягів послуг за видами економічної діяльності
в рекреаційно-туристичній сфері в Одеській області**

Види послуг	2002		2009	
	млн.грн.	доля в загальній кількості по області, %	млн.грн.	доля в загальній кількості по області, %
1	2	3	4	5
Обсяг реалізованих послуг				
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	62,4	1,2	199,4	0,9
Послуги з організації подорожувань	21,4	0,4	116,3	0,5
Діяльність готелів та інших місць для тимчасового проживання	63,8	1,2	311,1	1,5
<i>Всього в рекреаційно-туристичній сфері Одеської області</i>	<i>147,6</i>	<i>2,8</i>	<i>626,8</i>	<i>2,9</i>
Всього послуг в Одеській області	5320,7	-	21437,4	-
Всього в рекреаційно-туристичній сфері в Україні	2193,8	4,7 ¹	13507,6	3,0 ¹
Всього послуг в Україні	46971,0	-	224583,6	-
Обсяг послуг, реалізованих населенню				
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	35,0	3,9	137,8	4,7
Послуги з організації подорожувань	4,9	0,5	82,4	2,8
Діяльність готелів та інших місць для тимчасового проживання	44,0	4,9	225,8	7,7
<i>Всього в рекреаційно-туристичній сфері Одеської області</i>	<i>83,9</i>	<i>9,4</i>	<i>446,0</i>	<i>15,3</i>
Всього послуг в Одеській області	892,5	-	2917,5	-
Всього в рекреаційно-туристичній сфері в Україні	1245,9	9,1 ¹	6572,3	12,3 ¹
Всього послуг в Україні	13589,6	-	53920,3	-
¹ - доля в загальній кількості по Україні, %				

Але, поряд із цим, останніми роками відбувається значне скорочення кількості рекреантів та туристів, які відвідують Одеську область (табл. 3). Так, загальна кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, зменшилась за 10 років в 2,8 рази. При чому найбільше скоротилась кількість внутрішніх туристів – в 5 разів, в меншій мірі кількість іноземних туристів – в 2,6 рази, а кількість туристів-громадян України, які виїжджали за кордон навпаки зросла в 1,2 рази. Загальна кількість екскурсантів зменшилась в 1,2 рази. При цьому, слід зробити акцент на тому, що безумовно негативною є тенденція загального скорочення туристів та екскурсантів, але більшу настороженість викликає динаміка внутрішньої структури туристичного потоку.

Таблиця 3

Туристичні потоки Одеської області за 2009 рік [2]

Туристичні потоки	2000	2009	Приріст у 2009 році до 2000 року, %
1	2	3	4
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, всього (тис. осіб)	242,4 12,0%	87,4 3,8%	-64% -68%
іноземні туристи	77,3 20,4%	29,2 10,4%	-62% -49%
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	25,3 8,9%	30,7 3,4%	+21% -62%
внутрішні туристи	139,8 10,3%	27,5 2,5%	-80% -76%
Кількість екскурсантів	68,8 4,2%	56,3 2,9%	-18% -31%
Примітка: верхня цифра в осередках таблиці – кількість в Одеській області, од.; нижня – частка кількості Одеської області в загальній їх кількості в Україні, %.			

Для розвитку рекреації та туризму в області використовується менше 10% території, де рекреаційно-туристичні ресурси доступні, в міру комфортні, високо аттрактивні, але частково виснажені (грязі лиманів, наприклад) або навіть забруднені. При цьому екологічно чисті рекреаційно-туристичні ресурси Одеської області не такі вже й великі. Вони розміщені головним чином у Одеській, Татарбунарській, Б.-Дністровській рекреаційно-туристичних зонах.

Об'єктивно оцінюючи рекреаційно-туристичні ресурси Одеської області, слід зазначити, що багато з них, володіючи певними атрибутами екзотики або унікальності, програють іноземним аналогам перш за все за доступністю, рівнем сервісу, безпеки, екологічністю, цінами.

Враховуючи економічну теорію подібності країн, теорію життєвого циклу товарів і послуг, мотивацію туристичних подорожей, можна було б стверджувати, що країни з подібними природними і кліматичними умовами могли б бути частково нашими туристичними «донорами». Проте, цьому заважає наша негнучка цінова політика. Так, вартість аналогічних туристичних послуг в Одеській області не нижче і навіть вище, ніж у країнах з подібною характеристикою послуг, але значно вищим рівнем сервісу. Саме з цих причин громадяни України та наших потенційних донорів (Росії, Білорусі, Молдови) обирають для туристичних подорожей не Одеську область, а Туреччину, Ізраїль, Болгарію й т.д., і тим самим погіршують платіжний баланс країни [4].

Слід відмітити, що стримуючим фактором більш інтенсивного розвитку рекреації та туризму в регіоні також залишається сезонність роботи переважної кількості об'єктів рекреаційно-туристичного та оздоровчого призначення. Активна фаза (високий сезон) продовжується протягом 80 днів (червень-серпень). Впродовж року в області

функціонують тільки 7,0% від наявних об'єктів, і при цьому їх середньорічна завантаженість не перевищує 27,0% [1].

Іншим важливим фактором є капітал. Доки у регіоні не буде створена висококапіталоємна рекреаційно-туристична індустрія, фактор туристичного «невидимого експорту» за наявності внутрішнього попиту на рекреаційно-туристичні послуги буде направлено за межі регіону і країни, тобто у структурі туристичного потоку буде переважати виїзний туризм.

Існуючий нині механізм функціонування ринку рекреаційно-туристичних послуг в Україні багато в чому відрізняється від механізмів функціонування ринків таких послуг у країнах з розвинутою курортно-туристичною індустрією. Він не тільки не є ефективним, але й стимулює несумлінну конкуренцію, порушення прав споживачів рекреаційно-туристичних послуг, практично не стимулює розвиток внутрішнього й іноземного санаторно-оздоровчого туризму і створює умови для криміналізації ринку рекреаційно-туристичних та санаторно-курортних послуг [5].

Крім того, недостатньо ефективне використання рекреаційно-туристичного потенціалу зумовлено недосконалістю існуючої структури управління галуззю як на обласному, так і на державному рівнях, а також відсутністю законодавчо врегульованого механізму фінансування розвитку рекреаційно-туристичної та курортної галузі на державному та обласному рівнях.

В цьому контексті відзначимо, що регулювання діяльності в рекреаційно-туристичній сфері в Одеській області на сьогоднішній день здійснюється на підставі таких двох нормативно-правових актів: Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року [1] та Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2011 рік [6]. При цьому, в переліку регіональних програм, реалізація яких здійснюватиметься у 2011 році не передбачено ніяких програм щодо цільового розвитку рекреаційно-туристичної сфери регіону. Побічно до цієї сфери з цього переліку можна віднести тільки Програму розвитку базової мережі закладів культури і мистецтва Одеської області на 2008-2011 роки. Відзначимо, що донедавна існувала Програма розвитку туристично-рекреаційної та курортної галузі Одеської області на 2003-2010 роки [1], але принаймні останні 2 роки вона не фінансувалася.

Узагальнюючи вищезазначені стримуючі фактори, наведемо перелік основних негативних ознак розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області. До них слід віднести такі:

- відсутність чітких і стабільних механізмів економічного регулювання господарських відносин, економічних важелів і стимулів розвитку рекреаційно-туристичної сфери, сприятливого інвестиційного

клімату, в тому числі стимулюючого податкового законодавства;

- низький рівень соціальної інфраструктури загального призначення (транспортна інфраструктура, зв'язок, водозабезпечення, каналізація, громадське харчування, побутові послуги тощо);

- невідповідність розвитку інформаційного і рекламного забезпечення туристичного бізнесу світовим стандартам;

- відчутний дефіцит висококваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристичної індустрії;

- напружена санітарно-екологічна ситуація в багатьох рекреаційно-туристичних центрах, для покращання якої потрібні додаткові інвестиції [7].

Крім того, слід зазначити, що до негативів розвитку рекреаційно-туристичної сфери слід віднести і відсутність наукового супроводу щодо економічної та соціальної ефективності дії чинного законодавства України, регламентуючого рекреаційно-туристичну та санаторно-курортну галузь.

Усе це вимагає формування нових підходів до механізму господарювання в курортному комплексі регіональної економіки, розробки діючого механізму регулювання рекреаційно-туристичних та курортно-оздоровчих послуг, що відповідає вимогам сьогодення. Щоб почати структурну перебудову, освоювати нову продукцію, безумовно, потрібні інвестиції. Але це недостатня умова, оскільки щоб почати щось робити, треба знати, що відповідає потребам держави та буде користатися попитом на ринку [5].

Таким чином можна констатувати, що рекреаційно-туристична сфера Одеської області знаходиться в передкризовому (або навіть в кризовому) стані. При цьому, внутрішньогалузева криза посилюється економіко-політичною кризою в країні, а також всесвітньою фінансовою кризою, що негативно відбивається на розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в області.

В умовах фінансово-економічної кризи, для більшості людей відвідування територій та об'єктів, створених для організації відпочинку й дозволя населення, не є першою необхідністю. Однак, з іншого боку, зараз настає час, так би мовити «оптимальних умов» для розвитку внутрішнього туризму.

Відмітимо, що розвиток саме рекреаційно-туристичної сфери є актуальним в кризовій ситуації, оскільки це саме та галузь, яка при порівняно невеликих витратах може дати великий прибуток. Адже, оборотність капіталу у цій галузі у 4 рази вище, ніж у середньому в інших галузях господарства. При цьому витрати на створення одного робочого місця в інфраструктурі туризму у 20 разів менше, ніж у промисловості.

Розвиток рекреаційно-туристичної сфери пов'язаний, за деякими розрахунками, з 30-ма галузями народного господарства. Тому її розвиток

позитивно впливає на економічне зростання виробництва, перш за все, предметів споживання, агропромислового комплексу, спортивно-оздоровчих баз, розвиток дорожнього будівництва та транспорту, реставрацію пам'яток історії та культури, краще використання природних рекреаційних ресурсів, підприємств торгівлі і харчування, закладів культури.

Таким чином, актуальною задачею сьогодення є розвиток рекреаційно-туристичного сектору економіки області шляхом реструктуризації та формування умов поступального розвитку рекреаційно-туристичного комплексу. Адже, реструктуризація комплексу, тобто зміна його структури за певними параметрами у зв'язку з умовами, що змінилися, і з метою позитивного вирішення існуючих проблем, є одним з методів антикризового управління.

При проведенні реструктуризації рекреаційно-туристичного комплексу повинні піддаватися згортанню або ліквідації (частковій або повній) підприємства, що не мають потенціалу для виробництва конкурентоспроможної рекреаційно-туристичної продукції навіть після реструктуризації. У першу чергу, це відноситься до підприємств, ліквідація яких не створить істотних соціальних проблем та не зробить впливу на національні інтереси й безпеку.

Слід зазначити, що реструктуризація навіть одного підприємства являє собою складний, тривалий процес, що потребує значних фінансових й матеріальних ресурсів, планування якого повинно здійснюватися в рамках бізнес-плану. Для галузей же народного господарства повинні розроблятися програми реструктуризації, що враховують насамперед галузеві особливості й пріоритети, особливості поділу праці, структури товарних ринків і ринків робочої сили.

При цьому, розробці програми реструктуризації галузі повинен передувати аналіз фінансового стану й найважливіших техніко-економічних показників підприємств галузі, аналіз товарних ринків, розробка напрямків реструктуризації, визначення пріоритетів і перспектив розвитку галузі. Зміст програми повинен бути орієнтований на можливість реалізації конкретних процедур реструктуризації без затримок, обмежень, додаткових погоджень, інакше значимість і результативність реалізації програми втрачає сенс [8].

Розробниками регіональних програм мають стати місцеві громади, підтримувані місцевою та регіональною владою, за обов'язкової умови залучення наукового потенціалу. Зацікавленість та ініціатива на місцях мають стати тим рушієм, що іменується суб'єктом управління.

Розглянемо що ж робиться і що слід робити в напрямку розвитку рекреаційно-туристичної сфери на регіональному рівні.

Відзначимо, що на сьогодні Стратегією економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року [1] з метою створення в Одеській області міжнародного рекреаційно-туристичного центру передбачено реалізацію наступних заходів (табл. 4).

Таблиця 4

Напрямки та заходи на шляху до створення в Одеській області міжнародного рекреаційно-туристичного центру

Напрямки	Заходи щодо їх реалізації
1	2
Підвищення рівня рекреаційно-туристичних послуг	Модернізація та реконструкція існуючої матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичної інфраструктури
	Розвиток та підтримка круїзного морського, річкового, яхтингового, лікувально-оздоровчого, ділового, культурного, історико-пізнавального, спортивного та розважального, екологічного та сільського видів туризму
	Сприяння у будівництві об'єктів сучасної рекреаційно-туристичної інфраструктури
	Реалізація заходів з підготовки кваліфікованих кадрів для сфери рекреації та туризму та відпочинку
Інформаційне забезпечення відвідувачів регіону	Реалізація заходів щодо забезпечення функціонування на морському узбережжі області спеціалізованого курортно-оздоровчого закладу для людей з обмеженими фізичними можливостями та інвалідів
	Оптимізація організаційно-управлінської структури рекреаційно-туристичної та курортної галузі на обласному, районному та міському рівнях
	Створення центрів рекреаційно-туристичної інформації з обслуговування рекреантів та туристів
	Сприяння популяризації туристичних програм і продуктів шляхом використання можливостей регіональних ЗМІ
Ощадливе та раціональне використання рекреаційно-туристичного потенціалу	Сприяння розвитку візит-центрів при установах природно-заповідного фонду з метою презентації природоохоронних територій та покращання екологічної освіти
	Відродження лікувальних курортів Одещині
	Створення сучасних лікувально-оздоровчих комплексів
	Покращення стану зон відпочинку на морському узбережжі
	Розробка та реалізація схеми планування території області з визначенням переваг та перспектив територіального розвитку
Збереження культурної спадщини	Інвентаризація та упорядкування земель рекреаційно-туристичного і природоохоронного призначення
	Реставрація пам'яток історичної та культурної спадщини
	Дослідження, архівне зберігання та музеєфікація видатних культурних та історичних пам'яток
	Занесення пам'яток області до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО
	Створення науково-технологічної та інформаційної бази пам'яток
Створення єдиної системи управління охорони культурної спадщини	

Слід зазначити, що з огляду на економічну кризу, в найближчі три-п'ять років державних дотацій і інвестицій на перелічені заходи можна не чекати, тому, за відсутності цільового фінансування програм рекреаційно-туристичного розвитку регіонів, єдиним джерелом засобів для організації виробництва на рекреаційно-туристичних підприємствах можуть служити тільки вітчизняні й іноземні інвестиції. В економічній літературі справедливо ставляться питання про те, що одним із пріоритетів державної політики в галузі рекреації та туризму могло б стати створення

спеціальної мережі комерційних, банківських структур для фінансування малих підприємств, що надають рекреаційно-туристичні і санаторно-курортні послуги. Фінансуванню рекреаційно-туристичних та курортних підприємств можуть сприяти також кредитні програми, регіональні і місцеві цільові фонди. Але це, скоріше, стратегічна мета в умовах сьогодення. Крім того, при цьому повинно чітко регулюватися інвестування в промисловість, інакше неминучі різні проблеми щодо розбіжності інтересів. Реконструкція і розвиток промислового сектора курортного регіону неможливі без відповідного державного регулювання. І тут особливо зростає роль місцевих органів самоврядування, тому що саме вони можуть адекватно оцінити обстановку в регіоні і відповідно координувати інвестиційну діяльність.

Умовою ефективного розвитку рекреаційно-туристичного комплексу має стати використання наукових засад менеджменту та його функцій. Основою нового бачення рекреаційно-туристичними та санаторно-курортними підприємствами своєї місії повинно бути усвідомлення потреб та задоволень споживача як визначальних у проведенні бізнесу та, виходячи з цього, формування та впровадження бізнес-планів. Приплив відпочиваючих, сезонне збільшення населення, переводять регіон в більш високий ранг у порівнянні з регіонами аналогічного розміру. При цьому, в рекреаційно-туристичних регіонах суттєво зростає ринок збуту споживчих товарів. Крім того, курортний регіон має істотні можливості налагодження взаємозв'язків [5].

Слід враховувати і те, що все більшу роль для забезпечення конкурентних привілеїв рекреаційно-туристичних територій на сьогодні починають відігравати такі нематеріальні чинники як імідж та репутація. Через зріст значення інформації вони стають основними факторами просування рекреаційно-туристичних товарів та послуг, найважливішим конкурентним ресурсом території. Значний внесок іміджу й репутації у формування конкурентоспроможності рекреаційно-туристичних територій визначається їхньою властивістю активізувати внутрішній потенціал території, конвертувати його у важливий ресурс, що забезпечує загальне сприйняття території і її конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Однією із сучасних форм територіального управління є реалізація квазікорпоративної моделі управління рекреаційно-туристичною територією на основі формування кластерів, тобто «зосереджень в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств і установ в межах окремої галузі».

На нашу думку саме туристичні кластери повинні покращити екологію й привабити інвестиції, спонукати інноваційні процеси в рекреаційно-туристичній галузі. Кластери служать ареною, де

здійснюється реальна взаємодія між місцевими фірмами, а також між регіональними підприємствами та іншими інституціями. Кластерна модель може стати каталізатором вирішення проблем стану матеріальної бази рекреаційно-туристичної інфраструктури в регіоні та залучення інвестиційних джерел.

На сьогодні на території Одеського регіону запропоновані для подальшого розвитку три кластери: Сергіївський, Придунайський та Татарбунарський. На нашу думку має перспективи бути визначеним ще один кластер, що формується, ядром якого буде Нижньодністровський Національний природно-ландшафтний парк за назвою кластеру «Нижньодністровський», з подальшим утворенням туристичного центру.

При цьому, на практиці проблема формування кластерів пов'язана з відсутністю бюджетних коштів для фінансування соціокультурних об'єктів рекреації та туризму.

Отже, кластерні моделі туристичного центру базуються на рекреаційному комплексі та підприємницькому потенціалі, мають альтернативність і взаємозаємність ланок [9]. За їх допомогою можливо урахувати рекреаційні потреби туристів, сформулювати вимоги до умов їх реалізації, визначити технологію обслуговування туристів.

Але для забезпечення функціонування кластерних моделей необхідні зміни та новоутворення у всій ринковій інфраструктурі сільських районів регіону.

Відносно видів туризму, які мають перспективи розвитку і на які слід орієнтуватися при розробці програм розвитку рекреації та туризму в Одеському регіоні, слід відмітити наступне. Враховуючи специфіку області, наявну інфраструктуру та технічні можливості, за умови реалізації комплексу заходів щодо просування регіонального рекреаційно-туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг, найбільш економічно привабливим вбачається подальший розвиток в Одеській області наступних видів туризму:

1. Культурно-пізнавальний туризм. В Одеській області, одній з найбагатіших областей України на об'єкти культурної спадщини (друге місце в Україні), зосереджені усі види та категорії пам'яток, які є об'єктами регіональної політики. Так, на державному обліку і під охороною знаходиться 5254 пам'яток: 1549 - містобудування та архітектури, 1654 - археології, 1548 - історії, 503 - монументального мистецтва.

2. Паломницький туризм. Центрами релігійного виду туризму є м. Одеса, Кілія, Вилкове, Білгород-Дністровський, Ізмаїл, Болград та ін.

3. Сільський (зелений) туризм. Протягом останніх років сільський зелений туризм набуває розвитку в Кілійському, Ізмаїльському, Татарбунарському, Болградському та Білгород-Дністровському районах

області.

Значний внесок у становлення та розвиток сільського зеленого туризму в області вносять такі організації як: Придунайський туристичний інформаційний центр, Ізмаїльський Фонд підтримки підприємництва, Громадська організація «Перлина».

4. Екологічний туризм. Протягом останніх років туроператори області активно використовують потенціал області у сфері екологічного туризму. Туристичними підприємствами області розроблено низку різноманітних туристичних програм з популяризації екологічного туризму, які створювались на базі рекреаційно-туристичного потенціалу районів українського Придунав'я.

5. Активний туризм. Основними видами активного туризму є:

- *Круїзний туризм.* Одеський морський торговельний порт за технічними характеристиками практично ні в чому не поступається, а по деяких параметрах навіть перевершує кращі круїзні порти світу. На сьогоднішній день морський вокзал здатний одночасно приймати на причалах загальної протяжності 1370 метрів – п'ять теплоходів. Фарватер і портові споруди дозволяють приймати теплоходи довжиною до 275 метрів.

Крім того, в Одеському регіоні перспективним напрямком, щодо розвитку круїзного туризму, є організація круїзів по Дунаю для вітчизняних та іноземних туристів. З метою залучення іноземних туристів до України починаючи з 1997 року ВАТ «Українське Дунайське пароплавання» здійснює розробку та впровадження круїзних маршрутів із заходженням пасажирських суден в міста Ізмаїл і Вилкове де круїзним туристам надаються екскурсійні послуги.

- *Екскурсійний туризм.* Розвиток прибережних морських екскурсійних перевезень з відвідуванням Одеського узбережжя, акваторій Одеського та Іллічівського морських торговельних портів, Аккерманської фортеці у м. Білгород-Дністровський, дельт річок Дунай та Дністер, Дністровського лиману, міст Вилкове, Кілія, Ізмаїл, Рені та о. Зміїний.

Крім того, потенціал для розвитку мають такі види активного туризму, як: *яхтовий туризм*, *дайвінг*, *стрибки з парашутом*, *квадроциклінг*, *кінний туризм*, *полювання та рибалка*.

6. пляжний туризм. Цей вид туризму повинен стояти окремим пунктом, оскільки саме море є найбільшим фактором, який притягує туристів в Одеську область. Центрами цього виду туризму є Білгород-Дністровський, Кілійський, Комінтернівський, Овідіопольський, Татарбунарський райони, міста Одеса, Іллічівськ, Южне, смт Затока, Сергіївка, Чорноморське.

7. Лікувально-оздоровчий туризм. Цей вид туризму найбільш розвинуто в містах Одеса, Іллічівськ, Южне та смт Сергіївка. Наявні ресурси дозволяють розгорнути в регіоні досить потужну лікувально-оздоровчу діяльність, але тільки за умови реструктуризації лікувальної бази курортів.

8. Конгрес-туризм. Наявність значної кількості сучасних готельних комплексів є вагомим чинником подальшого розвитку конгрес - туризму в області. Сьогодні туристична інфраструктура області налічує 154 підприємства готельного комплексу, які, крім приміщень для розміщення приїжджих, мають зали для проведення конференцій, семінарів, круглих столів та ін.

9. Дитячий туризм. Туроператори області проводять активну роботу з розробки та впровадження туристично-екскурсійних маршрутів для школярів різних вікових категорій та студентської молоді.

10. Замковий, фортифікаційний туризм. Для подальшого розвитку туристичного процесу та активізації підприємницької діяльності на ринку екскурсійних послуг на кінці 2005 року Національна Рада з туризму, Загальноукраїнська асоціація музеїв, Український фонд культури і Українська громада охорони пам'ятників історії та культури презентували програму «Відродження замків України», яка може бути підставою для розробки туристсько-екскурсійних маршрутів, у тому числі в Одеському регіоні, за нині модним в державах Західної Європи напрямком – замковий туризм.

11. Промисловий туризм. Наявні в регіоні досить великі заводи з виробництва звичайних та шампанських вин та кондитерських виробів дозволяють розвивати і цей вид туризму.

При цьому при формуванні умов поступального розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області, слід враховувати, також, сталу впродовж 5 років світову тенденцію до подальшої індивідуалізації рекреації та туризму, скорочення кількості організованих туристів, ідентифікації туристичних посередників-організаторів прийому туристів. На міжнародному ринку це зумовлює підвищення попиту на конкурентоспроможність рекреаційно-туристичних пропозицій, що відповідають трьом головним вимогам: комплексність мотивацій подорожі; транспортна та комунікаційна мобільність; усебічна безпека туриста.

Отже, узагальнюючи вищенаведене, можна відзначити, що стратегічними напрямками реструктуризації рекреаційно-туристичного комплексу в Одеській області повинні стати наступні:

- досягнення оптимального співвідношення між рекреаційним сектором господарства регіону разом з обслуговуючими виробництвами та галузями, з одного боку, та промисловими підприємствами, з іншого;

- досягнення високого рівня та стандартів обслуговування рекреантів та туристів на базі становлення виробничої та соціальної інфраструктури, спрямованої на обслуговування значних потоків рекреантів та туристів і на основі сучасних технологій;

- проведення в регіоні заходів щодо благоустрою, упорядкування природних, історичних визначних пам'яток та створення широкої мережі малих архітектурних форм, аквапарків, зон відпочинку тощо;

- розвиток популярних у населення і нових, перспективних для розвитку в регіоні, видів туризму з урахуванням світової тенденції до подальшої індивідуалізації рекреації та туризму;

- забезпечення соціальної, майнової та екологічної безпеки в курортних поселеннях перебування відпочиваючих та проживання жителів;

- розвиток підприємництва, передусім, в індустрії відпочинку, дозвілля, розваг, на основі реалізації кластерної моделі управління рекреаційно-туристичними територіями;

- екологічний та рекреаційний моніторинг щодо дотримання допустимих навантажень на природне середовище в межах рекреаційно-туристичних зон;

- боротьба із сезонністю (наприклад, шляхом проведення різноманітних конференцій, фестивалів і т.п.);

- робота над рекреаційно-туристичним іміджем регіону (впровадження PR-технологій), а також розвиток інформаційної економіки та комунікацій;

- впровадження наукового супроводу рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні та забезпечення рекреаційно-туристичної галузі регіону висококваліфікованими кадрами;

- у перспективі створення спеціальної мережі комерційних, банківських структур для фінансування малих підприємств, що надають рекреаційно-туристичні і санаторно-курортні послуги.

Виконання конкретних заходів в зазначених напрямках дозволить сформувати (шляхом модернізації наявних та розбудови нових об'єктів рекреаційно-туристичного і курортного призначення) сучасну матеріально-технічну базу галузі, спроможну створити регіональний рекреаційно-туристичний продукт, що відповідатиме світовим стандартам та надавати високоякісні рекреаційно-туристичні та курортні послуги.

Наявність зазначених конкурентоспроможних продукту та послуг дозволить максимально задовольняти відповідні потреби населення України, іноземних громадян, підвищити інвестиційну привабливість Одещини, зміцнити її імідж як рекреаційно-туристичного та курортного центру міжнародного значення.

Одночасне забезпечення галузі сучасним науково-методичним супроводом та висококваліфікованими кадрами сприятиме значному підвищенню її прибутковості через збільшення кількості суб'єктів господарювання, обсягів вітчизняних та іноземних туристичних потоків.

Інтенсифікація туристичного обміну з країнами Європи та світу безумовно сприятиме прискоренню процесу приєднання України до Європейського співтовариства, підвищенню об'єднаного потенціалу Одещини під час розбудови європейської системи Міжрегіональної інтеграції [7].

При цьому, формування умов поступального розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону поєднує екологічні та соціальні вигоди для суспільства з економічною ефективністю та раціональним використанням рекреаційно-туристичних та санаторно-курортних територій:

- екологічні вигоди - покращення навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, збереження природних ландшафтів, озеленення міст;

- соціальні вигоди - удосконалення сфер зайнятості, відбудова місцевих ринків праці курортної та рекреаційно-туристичної сферах;

- економічна ефективність досягається за рахунок оптимального використання всіх видів ресурсів, якісного обслуговування, випуску нових видів товарів та послуг тощо та додаткових надходжень до бюджету [10].

Посилення використання потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу області повинно на первісному етапі привести до утворення нових робочих місць в оздоровчих установах, у будівельній індустрії, індустрії відпочинку й розваг, у торгівлі і громадському харчуванні.

Відмітимо, що все це буде сприяти забезпеченню на території Одеської області сприятливих умов для значної інтенсифікації рекреаційно-туристичної та курортної діяльності, збільшення її долі у макроекономічних (бюджетних) показниках шляхом запровадження раціональної системи заходів щодо ефективного та науково обґрунтованого управління рекреаційними, курортними ресурсами та туристичною індустрією, утворення сучасного, передбаченого світовими стандартами, прибуткового всесезонного рекреаційно-туристичного та оздоровчого продукту, необхідного для повного та гармонійного задоволення соціально-економічних, культурних інтересів місцевих територіальних громад, індивідуальних потреб населення України та іноземних громадян у рекреаційно-туристичному і курортному сервісі [7].

Відзначимо, що для досягнення вищезазначеної мети, регіональні органи державної влади повинні постійно реалізувати діяльність щодо реалізації цілої низки пріоритетних завдань щодо

розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону в економічній, соціальній, екологічній та політичній сферах.

Таким чином, узагальнюючи все вищезазначене, з метою подолання негативних явищ, подальшої трансформації та розвитку рекреаційно-туристичної та курортної галузі в регіоні та формування умов поступального розвитку рекреаційно-туристичного комплексу області, за умови визнання рекреаційно-туристичної та курортної галузі однією з найбільш прибуткових галузей економіки, яка стимулює розвиток інших секторів економіки (транспорт, громадське харчування, зв'язок, торгівля тощо), сприяє утворенню нових робочих місць, збільшенню бази, що підлягає оподаткуванню, та надходжень у місцеві і державний бюджети, можна вважати доцільним реалізацію регіональними органами державної влади в Одеській області своєї діяльності за наступними основними напрямками (можливо, в рамках регіональної програми реструктуризації рекреаційно-туристичного комплексу Одеської області):

1 блок (нормативно-правове забезпечення):

- ініціювання створення законодавчих засад для сталого розвитку рекреації та туризму на регіональному та національному рівні;

- впровадження дієвої управлінської вертикалі органів виконавчої влади в галузі рекреації та туризму, формування якої необхідно здійснювати з урахуванням рекреаційно-туристичного та курортного потенціалу регіону та його використання, популярності регіонального рекреаційно-туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках туристичних послуг тощо;

- визначення та затвердження на законодавчому рівні єдиних умов провадження діяльності на ринку рекреаційно-туристичних послуг для тих його учасників, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність - (туроператор, турагент, суб'єкти господарювання, що надають послуги з розміщення, харчування, екскурсійних, інших туристичних послуг), в незалежності від обраної цим суб'єктом організаційно-правової форми діяльності;

2 блок (інвестиційне забезпечення):

- підвищення інвестиційної привабливості сфери шляхом резервування відповідних земельних ділянок на землях оздоровчого та рекреаційного призначення, створення спеціальних економічних зон у провідних туристичних центрах області, активізації підприємницької ініціативи суб'єктів господарювання галузі тощо;

- дотримання принципів паритетності та пропорційності при формуванні фінансового забезпечення, що передбачає доцільність залучення коштів обласного бюджету лише на реалізацію тих заходів обласної та місцевої програм, цільове фінансування яких передбачено у місцевих бюджетах;

- забезпечення умов для створення у перспективі спеціальної мережі комерційних, банківських структур для фінансування малих підприємств, що надають рекреаційно-туристичні і санаторно-курортні послуги;

3 блок (організаційне забезпечення):

- реструктуризація галузі з урахуванням світових тенденцій розвитку рекреаційно-туристичної та курортної сфери, впровадження сучасних методик моніторингу попиту на внутрішньому і міжнародному ринку туристичних послуг, раціонального використання та збереження природних лікувальних ресурсів, наявних рекреаційно-туристичних та трудових ресурсів тощо;

- створення сприятливих умов для будівництва сучасних об'єктів рекреаційно-туристичного призначення та інфраструктури туризму, поновлення та реконструкція існуючої матеріально-технічної бази, розбудова туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей, що пролягають на території області тощо;

- формування регіональних кластерних стратегій розвитку підприємницької діяльності в рекреаційно-туристичній сфері, де склалися природні та соціально-економічні передумови для подальшої реструктуризації традиційних форм освоєння територій і які, з точки зору економічного розвитку, належать до категорії депресивних;

- впровадження дієвого механізму залучення місцевих бюджетних, трудових та матеріальних ресурсів у розвиток галузі;

- боротьба із сезонністю (проведення конференцій, фестивалів і т.п.);

- активізація роботи щодо просування регіонального туристично-оздоровчого продукту на внутрішньому і міжнародному ринках туристичних послуг, інтеграції регіональної туристичної системи туризму в загальнонаціональні та міжнародні структури;

4 блок (науковий супровід та кадрове забезпечення):

- вдосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів для потреб галузі – вирішення питання щодо підготовки (перепідготовки) фахівців туристичного супроводу (екскурсоводи, гіді-перекладачі тощо) у вищих навчальних закладах для фахівців певної кваліфікації, які мають базову вищу освіту, з видачею відповідного свідоцтва (диплому) єдиного державного зразка;

- реалізація наукового супроводу щодо економічної та соціальної ефективності дії чинного законодавства України, регламентуючого діяльність в рекреаційно-туристичній та курортній сфері.

Реалізація конкретних заходів в зазначених напрямках буде сприяти досягненню стратегічної мети подальшого розвитку сфери рекреації та туризму в Одеській області, а саме: створенню конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному ринку регіонального рекреаційно-туристичного продукту за рахунок ефективного використання природного та культурно-історичного потенціалу, модернізації та реконструкції існуючої матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичної інфраструктури, забезпеченню на цій основі реалізації соціально-економічних інтересів галузі при збереженні екологічної рівноваги та комплексного розвитку курортних територій регіону.

Література:

1. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року // Рішення Одеської обласної ради №91-V від 10.11.2006р.
2. Статистичний щорічник Одеської області за 2009 рік // Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Одеській області. За ред. Т.В.Стоянової, Відп. за випуск Т.В.Копилова – К.: «Астропринт», 2010. – 549 с.
3. Статистичний щорічник України за 2009 рік // Державний комітет статистики України. За ред. Осауленка О.Г., відп. за випуск Павленко Н.П. – К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 566 с.
4. Семенов В.Ф., Балджи М.Д., Мозгальова В.М. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності // За редакцією В.Ф. Семенова. Монографія. – Одеса: Вид-во «Optimum», 2008. – 201с., іл.
5. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. — Донецьк: ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. — 270 с.
6. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Одеської області на 2011 рік // Рішення Одеської обласної ради № 47-VI від 30.12.2010 р.
7. Програма розвитку туристично-рекреаційної та курортної галузі Одеської області на 2003-2010 роки // Рішення Одеської обласної ради №126-XXIV від 24.04.2003р.
8. Концепция формирования отраслевых программ реструктуризации (основные понятия, принципы, процедуры) // <http://tomsk.gov.ru/ru/documents>.
9. Нездоймінов С.Г. Формування кластерної стратегії розвитку підприємництва в регіональному туристично-рекреаційному комплексі // Економічні інновації: Зб. наук. праць – Одеса, 2009. – Вип.38. – С.134-144.
10. Нездоймінов С.Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід / С.Г.Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.

Abstract

Vorobiova O.A., Dishloviy I.M.

Areas of restructuring Recreation and tourism complex in Odessa region.

The article analyzes the current state of recreation and tourism in the Odessa region, considered a potentially effective directions and anticipated results for transformational change of the regional recreation and tourist complex and the necessary actions for the restructuring of its.